
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВЗАЄМИН У СІМ'Ї НА АГРЕСИВНІСТЬ ПІДЛІТКІВ З АДИКТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Бегеза Людмила Євгенівна¹, Трофимчук Вікторія Вікторівна²

¹ Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5361-4677>

² Аспірант кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Рівне (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4773-0866>

UDC: 316.62

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено результати експериментального дослідження особливостей впливу взаємин у сім'ї на агресивність підлітків з адиктивною поведінкою. За результатами теоретичного дослідження визначено сутність агресивності підлітків з адиктивною поведінкою, яка характеризується як інтегрована сукупність якостей особистості підліткового віку, що проявляється у потенційній готовності до деструктивних дій. Виокремлено структуру агресивності підлітків з адиктивною поведінкою, що містить: когнітивний, мотиваційний, афективний, поведінковий компоненти. Представлений діагностичний інструментарій сприяв проведенню емпіричного дослідження рівня агресивності підлітків з адиктивною поведінкою та рівня вираженості тих чи інших взаємин у сім'ї. Стаття містить результати теоретичних досліджень відомих учених, які вивчали дефініції «агресивність», «агресивність підлітків», «адиктивна поведінка». Емпіричне дослідження ставить за мету з'ясувати особливості впливу взаємин у сім'ї на агресивності підлітків з адиктивною поведінкою. За результатами кореляційного аналізу спостерігається залежність рівня агресивності підлітків з адиктивною поведінкою від рівня вираженості взаємин у сім'ї. Помічено, що високий рівень агресивності притаманний тим підліткам, що виховуються в сім'ях з ворожими, агресивними настроями, середній рівень агресивності спостерігається у підлітків, що проживають у сім'ях, де батьки проявляють автономність,

Address for correspondence, e-mail : editpsychas@gmail.com
Copyright: © Ludmila Begheza, Victoria Trofimchuk

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

низьким рівнем агресивності володіють підлітки, які проживають у сім'ях, де батьки проявляють позитивний інтерес до дітей. Отримані результати дослідження дають підстави для врахування визначених особливостей впливу взаємин у сім'ї у розробці програми корекції агресивності підлітків з адиктивною поведінкою.

Ключові слова: агресивність, агресивність підлітків, адиктивна поведінка, чинники, компонент, показник, директивність, ворожість, автономність, непослідовність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблема агресивності особистості з адиктивною поведінкою на сьогодні є не лише складним завданням медицини, вона набуває статусу значущої соціальної проблеми, оскільки стосується здоров'я, безпеки, збереження генофонду людства в цілому. Агресивність на фоні адиктивної поведінки більшою мірою стосується особистостей підліткового віку. Адже у цей період дитина має підвищену збудливість, вразливість, які посилюються неусвідомленим, статевим потягом. Підлітковий вік вважається якісними змінами, що пов'язані з входженням у доросле життя, формуванням нової особистісної, соціальної ідентичності. Найголовнішою задачею цього періоду є визначення своєї ролі в світі, формування власної системи цінностей, морального кодексу, самооцінки.

Потрапляючи у несприятливі умови розвитку, підліток не здатний протистояти змінюваним умовам мікро- та макросередовища, що призводить до порушення адаптаційних процесів. У результаті такої життєвої аспекти може мати негативні наслідки, а саме: конфлікти з оточуючими, вчинення злочинів, вживання психоактивних речовин, прояви аг-

ресії, ворожості. Джерелом таких відхилень у поведінці підлітка є неблагополучна сім'я. Перебуваючи у складній життєвій ситуації, дитина стає жертвою, чії права на повноцінний розвиток грубо порушили.

Сім'я як соціальна група задовольняє життєві потреби, формує особистість, змінює поведінку її членів. Визначальним у розвитку підлітка є психологічний мікроклімат у родині, культура батьків, характер взаємовідносин. Сім'ї, в яких спостерігається напруження у стосунках, часто провокують підлітків на раннє вживання психоактивних речовин, учинення злочинів.

Дослідження О. Потолової показали, що ризик правопорушень неповнолітніх, які часто перебувають в ситуації конфліктів між членами сім'ї у 4-5 разів вищий, у сім'ях, де панує агресивність, жорстокість в 9-10 разів вищий, ніж у тих, хто виховується у благополучних сім'ях (Потолова, 2007).

Г. Шиханцов визначає типи неблагополучних сімей: псевдоблагополучна родина, яка застосовує неправильні методи виховання; неповна сім'я, що відрізняється дефектами в структурі; проблемна сім'я, що характеризується постійно конфліктною атмосферою; аморальна сім'я, що відображає алкогольну, амо-

ральну, сексуальну деморалізацію; криміногенна родина, що вирізняється злочинними діями її членів (Шиханцов, 2007).

У дослідженнях Е. Шафера, взаємовідносини дітей з батьками характеризуються за допомогою трьох змінних: прийняття – емоційне відкидання, психологічний контроль – психологічна автономія, прихований контроль – відкритий контроль. Автор зазначає, що безумовне позитивне ставлення до дитини не залежить від очікувань батьків. Емоційне відкидання передбачає негативне ставлення до дитини, відсутність до неї любові, поваги, прояв ворожості. Психологічний контролю, прихований контроль розглядається як тиск, керівництво над дитиною (Шафер, 1965).

Отже, взаємини у сім'ї впливають на емоційну стійкість, впевненість, механізми подолання стресу, успішність соціалізації, психічне та фізичне здоров'я підлітків. Тому дослідження особливостей впливу взаємин у родині на підлітків є актуальною, значущою проблемою у розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки відзначається підвищений інтерес вітчизняних і зарубіжних учених до вивчення проблеми агресивності підлітків з адиктивною поведінкою.

Багатоаспектний аналіз літератури вказує на наявність значної кількості праць, присвячених проблемам агресивності особистості (О. Безпалько, О. Змановська, О. Мізерна, О. Мойсєєва, К. Сергєєва та інші), в тому числі,

агресивності підлітків (Т. Вакуліч, О. Волянська, В. Полєхіна, В. Рибачук, Л. Семенюк та інші), що дозволило виокремити основні наукові підходи щодо характеристики агресивності як явища: діяльнісний, аксіологічний, мотиваційний, поведінковий, етологічний, соціологічний, особистісний.

Згідно діяльнісного підходу (А. Берковиц, А. Личко та інші) агресивність характеризують як готовність до агресивних дій особистості у відношенні до іншої людини; представники аксіологічного підходу (А. Адлер, К. Ізард та інші) визначають агресивність як емоційний стан, який виявляється в імпульсивній активності поведінки, афективних переживаннях, завданні морального, психічного чи фізичного ушкодження іншим. Науковці мотиваційного підходу (Ф. Бассін, К. Платонов та інші) агресивність розуміють як внутрішню спонуку до здійснення агресивних дій, прагнення до насильницьких дій у міжособистісних стосунках. Відповідно до поведінкового підходу (Т. Румянцева, В. Франкл та інші) агресивність розглядається як довільна, свідомо контрольована агресивна поведінка, імпульсивні агресивні прояви. У дослідженнях науковців етологічного підходу (З. Фрейд, К. Лоренц та інші) агресивність трактується як вроджений прояв інстинкту виживання, смерті, сексуальності. Представники соціологічного підходу (Г. Андрєєва, А. Бандура та інші) агресивність – це результат процесу соціалізації, впливу різних моделей пове-

дінки людей оточуючого середовища. У розумінні науковців особистісного підходу (Е. Басс, О. Волянська та інші) агресивність визначає властивість особистості, яка характеризується наявністю деструктивних тенденцій у сфері суб'єктно-суб'єктних, суб'єкт-об'єктних відносин.

З'ясовано, що агресивність науковцями розглядається як діяльність, результат процесу соціалізації, інстинктивні поведінкові, мотиваційні аспекти особистості, емоційний стан тощо. Спираючись на дослідження вищезначених учених, агресивність особистості нами охарактеризовано як інтегровану сукупність властивостей особистості, яка виражається у потенційній готовності до позитивних чи негативних дій, що залежать від впливу різного роду чинників.

Аналіз наукових джерел (Г. Абрамова, Л. Долинська, В. Клочко, І. Кулагіна, В. Мухіна та інші) дозволив вивчити характерні риси особистостей підліткового віку, що сприяло розумінню важливості сім'ї у становленні дитини цього віку. Як зазначає Т. Вакуліч, підлітковий вік вирізняється відмінністю усіх сторін розвитку – фізичного, розумового, морального, соціального, в усіх аспектах відбувається становлення нових утворень, з'являються елементи дорослості, самосвідомості, змінюються відносини, способи соціальної взаємодії із товаришами, інтереси, пізнавальна, навчальна діяльність, зміст морально-етичних норм тощо. Підлітки часто створюють уявний ідеал

родини, виробляють, переймають теорії, світогляд, що має ідеальні риси задля створення гармонійного цілого. У залежності від якості сімейних, соціально-психологічних умов формується спосіб життя підлітка. Якщо стосунки з родиною вибудовуються на засадах взаємоповаги та довіри, члени сім'ї враховують потреби, можливості підлітка, дитина легко долає труднощі у навчанні, спілкуванні, активно набуває соціального досвіду. За умови порушення емоційних відносин з оточуючими людьми, негативним мікрокліматом у сім'ї підлітки можуть потрапити під вплив підліткової групи, яка демонструє адиктивну поведінку, закріпити відповідний спосіб життя, отримати досвід прояву агресивності (Вакуліч, 2006).

Питання взаємовідносин у сім'ї вивчали такі науковці: О. Анопрієнко, Л. Виноградова, С. Кузікова, О. Потолова, Г. Ушаков, Г. Шиханцов та інші. Дослідники охарактеризували стиль виховання за складовими батьківського контролю, визначили взаємозв'язок психологічної атмосфери в сім'ї, психічного розвитку підлітка, його психоемоційного стану, виявили провідну роль сімейних стосунків у формуванні психічних порушень підлітків тощо.

Проблема адитивної поведінки підлітків розглядалася дослідниками (Г. Золотова, Л. Калашнікова, І. Короленко, А. Лобанова, І. Фурманов та інші) як поведінка періодичної або хронічної інтоксикації, викликані повторним вживанням природних або синтетичних

речовин, до якої є непереборний потяг, що супроводжується тенденцією до збільшення доз, підвищенням толерантності, синдромом відміни, при яких завжди є психічна, фізіологічна залежність від ефекту речовин (Фурманов, Сізанов, 2011). І. Фурманов виокремлює більше двохсот видів адиктивної поведінки, а саме: хімічні адикції, які можуть змінювати стан свідомості (тютюнова, алкогольна, токсикоманічна, наркотична, лікарська, кавава); емоційні адикції (трудоголізм, ургентна, спортивна, танорексія, сексуальна, комп'ютерна, телевізійна, шопінгова, релігійна); перехрещувані адикції (залежність від солодкого, що створює створює відчуття комфорту, породжуючи емоційну адикцію); складові адикції (кава / чай – щоб прокинутися, солодкий сніданок – щоб підбадьорити себе, витрата грошей – щоб відчувати себе комфортніше, алкоголь, телевізор, снодійне – щоб «розвіятися», зняти стрес) (Фурманов, Сізанов, 2011). У підлітковому віці адитивна поведінка є доволі частим явищем, обумовлює різноманітні антисоціальні прояви, де агресивність займає першорядне місце.

Водночас, аналіз досліджень показав, що проблема залежності агресивності підлітків з адиктивною поведінкою від взаємин у сім'ї є доволі складною та малорозробленою. Особливо потребує розгляду питання особливостей впливу характеру взаємин у сім'ї на агресивність підлітків з адиктивною поведінкою.

Мета статті. Дослідити особливості впливу взаємин у сім'ї на агресивність підлітків з адиктивною поведінкою.

Методи дослідження. Теоретичні – теоретико-методологічний аналіз, синтез, теоретичне узагальнення підходів до дослідження агресивності особистості, систематизація; емпіричні – психодіагностичні (тест «Психотропні речовини», «Шкала пошуку вражень» (М.Цукерман), «Діагностика ворожості» (шкала Кука - Медлей), методика «Самооцінка особистості», методика «Шкала емоційної стабільності – нестабільності (нейротизму)» (Г.Айзенк), анкета «Чи схильний ти до вживання наркотиків?», анкета з виявлення учнів із девіантною поведінкою у класі, тест «Підлітки про батьків»), кореляційний аналіз.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Враховуючи особливості дітей підліткового віку, специфічні аспекти адитивної поведінки особистості, визначено, що агресивність підлітків з адитивною поведінкою – це інтегрована сукупність якостей особистості підліткового віку, яка проявляється у потенційній готовності до деструктивних дій під час впливу будь-яких речовин, що змінюють психічний стан.

До структури агресивності підлітків з адитивною поведінкою віднесено такі компоненти: когнітивний компонент (комплекс знань, уявлень про об'єкт адикції); мотиваційний

компонент (система мотивів, що впливають на спрямованість особистості); афективний компонент (сукупність емоційних переживань, ставлень до себе, інших); поведінковий компонент (комплекс вчинків, які демонструють адиктивну поведінку).

У результаті дослідження складових агресивності підлітків з адиктивною поведінкою, які вивчалися за допомогою показників (когнітивний компонент – уявлення про вплив об'єкта адикції; мотиваційний компонент – потяг до змін психічного стану, прагнення зашкодити; афективний компонент – ставлення до себе, емоційна стійкість; поведінковий компонент – вживання психоактивних речовин, демонстрація асоціальних вчинків), було виокремлено рівні досліджуваного явища: високий, середній, низький.

Високий рівень характеризує підлітків, які не володіють знанням щодо впливу об'єкту адикції, мають безконтрольний потяг до нових вражень, часто провокують інших на участь у ризикованих авантюрах, заходах, прагнуть застосовувати ворожість задля досягнення своєї мети, постійно переживають із приводу ставлення до себе оточуючих, мають сумніви, невпевненість у собі та власних вчинках, емоційно нестабільні, знаходяться у стресовому стані, систематично вживають психоактивні речовини, протидіють виховному процесу, їх поведінка на межі правопорушення, мають негативне ставлення до школи, до однолітків, до норм моралі, яскраво виражені

пробіли в розумовому, моральному, вольовому розвитку, вимогливість до себе відсутня.

Середній рівень визначає підлітків, які частково орієнтуються у питаннях особливостей впливу об'єкту адикції, вміють контролювати потреби в отриманні задоволення, мають стриманість, розсудливість в необхідних моментах життя, іноді дозволяють собі використовувати ворожість задля досягнення власних цілей, перебільшують міру своєї значущості в житті інших, емоційно стабільні частково, залежні від життєвих ситуацій, рідко вживають психоактивні речовини, не мають залежності, іноді проявляють нестійкість у стосунках з однолітками, мають окремі прогалини в загальному розвитку, слабку самокритику, вимогливість до себе.

Низький рівень вирізняє підлітків, які мають глибокі знання щодо особливостей впливу об'єкту адикції, обережні в отриманні нових вражень від життя, віддають перевагу стабільності, впорядкованості перед невідомим, несподіваним у житті, для реалізації власних цілей не використовують ворожості та агресивності, поважають себе, задоволені собою, адекватно зіставляють свої можливості та здібності, емоційно стабільні до будь-яких ситуацій, ніколи не вживали психоактивні речовини, знають їх негативний вплив на організм людини, є благополучними, не вступають у конфлікти з однолітками, навчаються добре, прислуховуються до порад та вимог дорослих, самокритичні та вимогливі до себе.

Вибірка дослідження складалася з 154 підлітків віком від 12 до 14 років. З них 69 – дівчата (44,8 %), 85 – хлопці (55,2 %).

Аналіз результатів здійснювався відповідно до складових та показників, зважаючи на рівні агресивності підлітків з адиктивною поведінкою (високий, середній, низький).

Отримані дані дозволили виявити відсоткове співвідношення рівнів агресивності підлітків з адиктивною поведінкою та визначити їх особливості. Рівень когнітивної складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою аналізувався на основі вивчення рівня його показника: уявлення про вплив об'єкта адикції.

Рівень уявлення про вплив об'єкта адикції сформований таким чином: більшість респондентів належать до групи з середнім (46,1%) рівнем; 37,0 % респондентів мають низький та 16,9 % – високий рівень уявлення про вплив об'єкта адикції.

Загалом, можна констатувати, що рівень показника когнітивної складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою сформований недостатньо, оскільки майже відсутня загальна тенденція до розуміння підлітками небезпеки у вживанні психоактивних речовин.

Рівень мотиваційної складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою аналізувався на основі вивчення рівня таких показників: потяг до зміни психічного стану, прагнення зашкодити.

Потяг до зміни психічного стану сфор-

мований таким чином: більшість респондентів належать до групи з низьким (29,2%) та середнім (44,2%) рівнями; 26,6 % досліджуваних належать до високого рівня потягу до зміни психічного стану.

Рівень прагнення зашкодити сформований таким чином: більшість підлітків віднесено до групи з середнім рівнем (45,5%), до низького рівня належать 32,5 % досліджуваних, 22,0 % респондентів мають високий рівень прагнення зашкодити.

У цілому, результати дослідження показників мотиваційної складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою засвідчили про підвищену готовність досліджуваних застосовувати агресивні, ворожі методи у досягненні власних цілей.

Рівень афективної складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою аналізувався на основі вивчення рівня: ставлення до себе, емоційної стійкості.

Рівень ставлення до себе сформований таким чином: більшість респондентів належить до групи з низьким (39,0 %) та середнім (44,8 %) рівнями. 16,2 % респондентів віднесено до високого рівня ставлення до себе.

Що стосується емоційної стійкості, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша кількість респондентів у групі з середнім рівнем емоційної стійкості (46,1%); другу групу склали підлітки, які показали низький рівень емоційної стійкості (38,3%); високий рівень мають 15,6 % досліджуваних.

У цілому, можна констатувати, що представлені результати вказують на недостатню розвиненість емоційної сфери підлітків. Про це свідчить, у більшості випадків, неадекватна самооцінка досліджуваних та їх емоційна нестабільність, що супроводжує підвищення рівня афективної складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою.

Рівень поведінкової складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою аналізувався на основі вивчення рівня таких показників: вживання психоактивних речовин, демонстрації асоціальних вчинків.

Результати дослідження рівня вживання психоактивних речовин вказують на переважання у підлітків середнього рівня (44,8 %). Також виявлено 37,7 % досліджуваних належать до високого рівня вживання психоактивних речовин. І лише 17,5 % підлітків належать до групи з низьким вживання психоактивних речовин.

Також було визначено рівень демонстрації асоціальних вчинків підлітків. Як видно з табл. 2.3, більшість досліджуваних мають середній рівень демонстрації асоціальних вчинків (43,5 %); високий рівень мають 40,3 % опитаних; і лише 16,2 % досліджуваних мають низький рівень демонстрації асоціальних вчинків.

У цілому, результати дослідження поведінкової складової агресивності підлітків з адиктивною поведінкою вказують на недостатню здатність освітнього, виховного середови-

ща впливати на підлітків задля зниження рівня агресивності, ворожості молоді.

Аналіз рівнів показників агресивності підлітків з адиктивною поведінкою дозволив з'ясувати рівень їх складових.

Отримані результати вказують на те, що підлітки мають середній рівень складових агресивності підлітків з адиктивною поведінкою, а саме: когнітивна складова (46,1 %), мотиваційна складова (44,8 %), афективна складова (43,5 %), поведінкова складова (43,5 %). При цьому, порівнюючи рівні складових агресивності підлітків з адиктивною поведінкою, можна констатувати, що вищий рівень має поведінкова складова (43,5 % респондентів). Решта складових мають нижчий рівень.

У результаті експерименту було виявлено, що переважна більшість підлітків мають середній (46,1 % від загальної кількості досліджуваних) і високий (40,3 %) рівні агресивності підлітків з адиктивною поведінкою. Лише 13,6 % респондентів належать до групи з низьким рівнем агресивності підлітків з адиктивною поведінкою.

Використовуючи тест «Підлітки про батьків», було встановлено рівень вираженості відповідних рис взаємин у сім'ях підлітків за шкалами: позитивного інтересу, директивності, ворожості, автономності, непослідовності.

Шкала позитивного інтересу відображає відсутність грубої сили, не проявлення прагнення до влади, у відносинах батьки зна-

ходять з дитиною спільну мову, істину у суперечках, віддають перевагу логіці, здоровому глузду, проявляється повага до аргументації. Психологічне сприйняття дитини батьками засновано насамперед на довірі. Психологічне сприйняття підлітка характеризується відсутністю різких перепадів від уседозволеності до суворих покарань, домінують теплі дружні відносини із чітким усвідомленням кордонів того, що можна й чого не можна.

За шкалою директивності у відносинах батьки проявляють тенденцію до лідерства, домінантного стилю спілкування. Влада батьків над дитиною виражається у керуванні, своєчасній корекції поведінки підлітка. При цьому дуже чітко батьки дають зрозуміти дитині, що заради її благополуччя жертвує часткою влади, адже це не просто заступництво, а прагнення вирішувати все мирно, незважаючи на ступінь подразнення.

Шкала ворожості відображає жорстокі відносини між батьками та дитиною, що супроводжуються частим муштруванням підлітка відповідно прийнятих норм оточуючого середовища, при цьому дитина відчуває залежність від інших, острах зробити помилку. Батьки прагнуть розвивати в дитині різні здібності, що призводить до непосильного навантаження на юний організм. Підліток постійно перебуває в стані тривожного очікування низької оцінки його діяльності, покарання батьківським осудом, скептичним ставленням до досягнень дитини, що знижує мотивацію до

діяльності. Підозріла поведінка, відмова від соціальних норм призводять, як правило, до відгородженості, піднесення себе над іншими.

Шкала автономності зосереджує увагу на формальному ставленні до виховання, зайвої неупередженості в процесі спілкування. Взаємодія з дитиною ґрунтується на позиціях сили, деспотичності. Батьки корегують поведінку підлітків лише у випадках, коли щось накоїли, при цьому на з'ясування причин бракує часу, оскільки дорослі занадто зайняті собою, своїм життям. У таких взаєминах батьки не цікавляться захопленнями дитини, її проблемами, навчанням у школі. Звернення, прохання допомогти просто дратує батьків. Автономність у відносинах виключає яку-небудь залежність від дитини, її стану, вимог. Заперечуються також турбота, опіка стосовно дитини. Такі батьки оцінюються підлітками як поблажливі, невимогливі, які майже не заохочують дітей до діяльності, мляво роблять зауваження, не звертають уваги на виховання.

Шкала непослідовності відображає непередбачуваність реакції батьків на подібні ситуації, що дезорієнтує дитину у виборі прийнятної поведінки. Непослідовність в проведенні лінії виховання батьків оцінюється підлітками як тенденція до екстремальних-суперечливих форм прояву з максимальною амплітудою вираження. Причому в матерів протилежністю силі, недовірі є поступливість, а в батьків – довірливість і конформізм (Шафер, 1965).

Аналіз результатів даних виявив статистичні відмінності на рівні ($p < 0,01$) між взаєминами в сім'ї підлітків (позитивний інтерес, директивність, ворожість, автономність, непослідовність) та рівнями їх агресивності в таблиці 1.

механізм ідентифікації дитини з одним із батьків, який оцінюється як ідеал, орієнтир розвитку; підліток намагається уподібнитись агресору, аби уникнути покарання. При цьому в якості моделі для наслідування можуть виступати не лише дії, а й погляди, система ціннос-

Таблиця 1.

Рівні агресивності підлітків з адитивною поведінкою залежно від характеру взаємин у сім'ї

Взаємини у сім'ї	Рівні агресивності підлітків, кількість досліджуваних у %		
	низький	середній	високий
Позитивний інтерес	50,0*	45,0	5,0*
Директивність	24,0	36,0	40,0
Ворожість	0*	11,4*	88,6*
Автономність	0*	69,4*	30,6
Непослідовність	13,2	63,1	23,7

Примітка: * – $p < 0,01$.

Результати дослідження показали, що найбільша кількість підлітків з високим рівнем агресивності належить до групи дітей, що виховуються в сім'ях з ворожими, агресивними настроями (88,6 %), найбільша кількість підлітків середнього рівня агресивності проживають у сім'ях, де батьки проявляють автономність (69,4 %), найбільша кількість підлітків низького рівня агресивності належать до сімей, де батьки проявляють позитивний інтерес до дітей (50,0 %).

Отримані результати підтверджують думку О. Мойсеєвої, яка зазначає, що сім'ї агресивних підлітків характеризуються негативним психологічним кліматом, неуважним ставленням батьків до дітей, конфліктами між матір'ю, батьком. У цьому випадку працює

тей батьків. Крім того, зауважує дослідник, поєднання різноманітних способів моделювання агресивної поведінки може мати ще більший ефект. Серед основних показників несприятливого впливу сім'ї на підлітка можна віднести: авторитарність батьків, велику психологічну дистанцію між поколіннями, фізичне, психологічне насильство, фрустрацію соціогенних потреб, ігнорування інтересів дитини, жорсткий тотальний контроль чи безконтрольність, відсторонення батьків від процесу виховання. Важливою умовою закріплення агресії є наявність ситуацій постійного застосування покарань, особливо фізичних (Мойсеєва, 2011).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного

дослідження нами було здійснено теоретичний аналіз визначення поняття «агресивність підлітків з адитивною поведінкою», котра характеризується як інтегрована сукупність якостей особистості підліткового віку, яка проявляється у потенційній готовності до деструктивних дій під час впливу будь-яких речовин, що змінюють психічний стан. Нами встановлено, що характер взаємин у сім'ї відіграє вагому роль у формуванні агресивності підлітків з адитивною поведінкою, у становленні особистості в цілому. Проведене емпіричне дослідження залежності агресивності підлітків з адитивною поведінкою від взаємин у сім'ї показало, що найвищий рівень агресивності підлітків спостерігається у сім'ях з ворожими, агресивними настроями та в родинях, де батьки поводять себе автономно. Низький рівень агресивності спостерігається у підлітків з сімей, де батьки, проявляють позитивний інтерес до дітей. Отримані результати дослідження дають підстави для врахування визначених особливостей впливу у розробку програми корекції агресивності підлітків з адитивною поведінкою. Перспектива подальших досліджень передбачає вивчення особливостей впливу соціально-психологічних, медико-психологічних та психологічних чинників на агресивність підлітків з адитивною поведінкою.

References:

- Furmanov, I. A., Sizanov, A. N., & Griptovich V.A. (2011). Profilaktika narushenij povedeniya v uchrezhdeniyakh obrazovaniya [*Prevention of behavioral disorders in educational institutions*]. Minsk [in Russian].
- Mojseyeva, O. Y. (2011). Psychologiya agresyvnosti pidlitkiv [Psychology of aggressiveness of adolescents]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Potolova, E. A. (2007). Deviantnoe povedenie nesovershenoletnikh: osnovny'e napravleniya profilaktiki (po materialam socziologicheskikh issledovaniy) [*Deviant behavior of minors: the main directions of prevention (based on sociological research)*]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Barnau [in Russian].
- Schaefer, E. (1965). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of consulting psychology*, 29, 552–557.
- Shikhanczov, G.G. (2006). Yuridicheskaya psikhologiya: uchebnik dlya vuzov [*Legal Psychology: Textbook for High Schools*]. Moscow [in Russian].
- Vakulich, T. M. (2006). Providni paterny adyktivnoi povedinky pidlitkiv z Internetzalezhnistiu [*Leading patterns of addictive behavior of adolescents with Internet addiction*]. *Aktualni problemy psykholohii. Sotsialna psykholohiia. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia – Actual problems of psychology. Social Psychology. Organizational Psychology. Economic psychology*, 18, 100–105 [in Ukrainian].

Ludmila Begheza

PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Psychology, Institute of Training of the State Employment Service of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

Victoria Trofimchuk

Postgraduate student, Department of Psychology, Institute of Training of the Public Employment Service of Ukraine, Rovno (Ukraine)

THE PECULIARITIES OF FAMILY RELATIONSHIP IMPACT ON AGGRESSIVENESS OF ADOLESCENTS WITH ADDITIVE BEHAVIOR

ABSTRACT

The article describes the experimental study on the influence of family relationships on the aggressiveness of adolescents with addictive behavior. Based on performed theoretical study, the authors determine the aggressiveness of adolescents with addictive behavior as an integrated set of adolescents' personal qualities, manifested in potential readiness for destructive actions under influence of harmful substances that can change mental states. The structure of such adolescents' aggressiveness is identified, which contains cognitive, motivational, affective, and behavioral components. The article presents the methodical tools used at the empirical study to determine aggressiveness of adolescents with additive behavior and severity of certain relationships in their families. The article contains the results of theoretical studies performed by famous scientists who made attempts to define "aggressiveness", "adolescents' aggressiveness", "additive behavior". The empirical study aim was to determine

family relationship influence on the aggressiveness of adolescents with additive behavior. According to the performed correlative analysis, there are correlations between aggressiveness of adolescents with additive behavior and severity of certain relationships in their families. The authors note that high aggressiveness is characteristic for adolescents brought up in families with hostile, aggressive moods; average aggressiveness is observed at adolescents living in families where parents give autonomy to their children; and low aggressiveness is observed at adolescents living in families where parents show positive interest to their children. The study results provide the basis for taking into account certain family features at the development of a program correcting adolescents' aggressiveness.

Key words: aggressiveness, adolescents' aggressiveness, addictive behavior, factors, component, indicator, directivity, hostility, autonomy, inconsistency.

Бегеза Людмила Евгеньевна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии, Институт подготовки кадров государственной службы занятости Украины, г. Киев (Украина)

Трофимчук Виктория Викторовна

Аспирант кафедры психологии Института подготовки кадров государственной службы занятости Украины, г. Ровно (Украина)

ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА АГРЕССИВНОСТЬ ПОДРОСТКОВ С АДДИТИВНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

АННОТАЦИЯ

В статье отражены результаты экспериментального исследования особенностей влияния взаимоотношений в семье на агрессивность подростков с аддитивным поведением. По результатам теоретического исследования определено сущность агрессивности подростков с аддитивным поведением, которое характеризуется как интегрированная совокупность качеств личности подросткового возраста, проявляется в потенциальной готовности к деструктивным действиям. Выделена структура агрессивности подростков с аддитивной поведением, которая содержит когнитивный, мотивационный, аффективный, поведенческий компоненты. Представлен методический инструментарий, который способствовал проведению эмпирического исследования уровня агрессивности подростков с аддитивной поведением и уровня выраженности тех или иных взаимоотношений в семье. Статья содержит результаты теоретических исследований из-

вестных ученых, изучавших дефиниции «агрессивность», «агрессивность подростков», «аддитивное поведение». Эмпирическое исследование ставит целью выяснить особенности влияния взаимоотношений в семье на агрессивности подростков с аддитивной поведением. По результатам корреляционного анализа наблюдается зависимость уровня агрессивности подростков с аддитивной поведением от уровня выраженности тех или иных взаимоотношений в семье. Замечено, что высокий уровень агрессивности характерен тем подросткам, которые воспитываются в семьях с враждебными, агрессивными настроениями, средний уровень агрессивности наблюдается у подростков, проживающих в семьях, где родители проявляют автономность, низким уровнем агрессивности обладают подростки, проживающие в семьях, где родители проявляют позитивный интерес к детям. Полученные результаты исследования дают основания для учета определенных особенностей влияния взаимоотношений в семье в разработке программы коррекции агрессивности подростков с аддитивным поведением.

Ключевые слова: агрессивность, агрессивность подростков, аддитивное поведение, факторы, компонент, показатель, директивность, враждебность, автономность, непоследовательность.

Дата отримання статті: 01.12.2019

Дата рекомендації до друку: 26.12.2019

Дата оприлюднення: 28.12.2019